

III

Модус операнди

Модус операнди

Modus operandi

Svetlana Radovanović*

DEMOGRAFSKE EKSPERTIZE TUŽILAŠTVA
MEĐUNARODNOG KRIVIČNOG SUDA
ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU KAO SPECIFIČAN MODEL
I METOD CILJNE STATISTIČKE KONSTRUKCIJE
I MANIPULACIJE

Uvod

U svojstvu demografskog eksperta angažovana sam u više navrata za rad u slučajevima odbrane optuženih lica pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju. Sva ova lica se, pored ostalog, terete i za učešće u genocidu i etničkom čišćenju, a kao dokaz o tome prilagane su i statističko-demografske ekspertize koje su obavili stručnjaci Demografskog odeljenja Tužilaštva. Za slučajeve u kojima sam direktno učestvovala stručnjaci Tužilaštva priložili su petnaest statističko-demografskih ekspertiza. Osim tih ekspertiza, detaljno sam proučila još četiri izveštaja koje su isti stručnjaci priložili Sudu za slučajeve optuženja u kojima nisam direktno učestvovala kao demografski veštak. Pored toga, imala sam prilike i da izvršim delimičan uvid u izvore podataka dostupnih samo u Demografskom odeljenju, a na osnovu kojih su izvedeni statistički rezultati na kojima se temelje sve analize stručnjaka Tužilaštva.

Značaj koji se pridaje statističko-demografskim analizama kao mogućim dokazima ogleda se i u tome što je pri Kancelariji Tužilaštva formirano zasebno Demografsko odeljenje koje se bavi projektima u vezi sa stanovništvom. Prema navodima Helge Brunborg, jedno vreme vodećeg demografa pri kancelariji Tužilaštva, projekti o stanovništvu važni su zbog toga što se na suđenjima za ratne zločine često postavlja pitanje brojki, posebno u vezi sa genocidom, etničkim čišćenjem, veličinom i sastavom stanovništva pre i posle rata¹. Isti demograf nas obaveštava i o doprinosu, ulozi i dužnostima „demografa za ratne zločine“². Ne upuštajući se u raspravu o postojanju specijalnosti „demograf za ratne zločine“,

* Profesor statistike na Geografskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

¹ Helge Brunborg, Doprinos statističkih analiza istragama međunarodnih krivičnih sudova, „Statistical Journal“, Ekonomska komisija Ujedinjenih nacija za Evropu, 18, 2001, str. 228, 233–237.

² Ibid, str. 233–236.

napominjemo da je isti stručnjak autor više statističko-demografskih ekspertiza i drugih radova u vezi sa Srebrenicom. U tom smislu interesantni su neki stavovi i shvatanja uloge „ratnog demografa“. Tako se konstatuje da je „ključno pitanje **koji se broj žrtava mora utvrditi** kako bi se neko osudio za genocid“³, s nadom da njegovi nalazi „**zadovoljavaju** kriterijume MKSJ o genocidu“⁴. Interesantna je i činjenica da je ovaj stručnjak utemeljivač „jedinственe metodologije“⁵ za izradu statističko-demografskih analiza, od koje ne odstupaju ni potonji demografi Tužilaštva. Nasleđena „metodologija“ tako postaje model po kome su urađene sve ekspertize, bez razlike koja se pojava posmatra.

Naročito naglašavamo da osporavanje, u stručnom statističkom smislu, izvora podataka koje su u izveštajima koristili veštaci Tužilaštva ne znači osporavanje uloge i poslova bilo koje od organizacija koje raspolažu takvim informacijama. Posebno ne Međunarodne organizacije Crvenog krsta i OEBS-a, koji su prikupljali podatke o nestalim licima i vršili registraciju glasača 1997–1998. godine, za predstojeće izbore u Bosni i Hercegovini. Činjenica je da njihov zadatak nije da svoje podatke prikupljaju i obrađuju po određenim statističkim standardima i procedurama. To ne znači da se i takvi izvori ne mogu, bar delimično, stručno statistički urediti i obraditi kako bi se obezbedila njihova najveća moguća objektivna upotrebljivost. Što to nije urađeno odgovornost je stručnjaka koji ove izvore koriste.

S obzirom na kvalifikacije koje imaju demografski eksperti Tužilaštva smatramo da su bili u stanju da razdvoje ispravan metodološki pristup, usmeren ka razotkrivanju naučne istine, od neispravnog i nedopustivog pristupa oličenog u „jedinственоj metodologiji“. A da su se, uprkos činjenicama koje su dobro poznate stručnjacima iz oblasti demografije, upustili u neodrživu i maštovitu kombinatoriku i manipulaciju, kojim se narušavaju osnove statističko-demografske struke i nauke, prikazaćemo u daljem tekstu.

Metodološka pitanja i problemi

Ključno pitanje je nepoznavanje **suštinske razlike između statističko-demografske tehnike i statističko-demografske metodologije istraživanja**. Statističko-demografska tehnika je samo jedan od instrumenata statističko-demograf-

³ „Često se na suđenjima za ratne zločine postavljaju pitanja o brojevima, posebno u vezi sa genocidom: koliko je ljudi ubijeno? Član 4 Statuta MKSJ (Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju) definiše genocid kao dela počinjena sa namerom da se, u celini ili delimično, uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili verska grupa (MKSJ 2000). Tako ključno postaje pitanje koji se broj žrtava **mora utvrditi** kako bi se neko osudio za genocid“ — Helge Brunborg, Henrik Urdal, Torkild Hovde Lyngstad, *Obračun genocida: Koliko je ljudi ubijeno u Srebrenici?*, Izveštaj od 10. jula 2002. str. 3.

⁴ „Smatramo da veliki razmer ove tragedije, koja je obuhvatila više od jedne trećine svih muškaraca Muslimana iz Srebrenice po stanju od pre rata, uključujući oko 50 posto svih sredovečnih ljudi, zadovoljava kriterijum MKSJ o genocidu ... Na suđenju generalu Radislavu Krstiću u okviru MKSJ, sud je presudio u skladu sa ovim stavom“ — *ibid*, str. 14.

⁵ „Koliko je nama poznato ovaj izveštaj je po svom pristupu jedinstven među studijama o genocidu ... Ovdje primenjene metode, ako je to prikladno, mogu se primenjivati na druge slučajeve genocida“, *ibid*, str. 1. i 13.

ske metodologije, i samo njeno poznavanje nije dovoljno za naučno-stručno istraživanje. Izabравši za oslonac statističku tehniku, uz ignorisanje svih ograničenja koja ona nameće kao „isčupani“ deo statističko-demografske metodologije, eksperti Tužilaštva su se „oslobodili“ obaveze da ustanove, osvetle i skrupulozno tačno objasne demografske procese i promene o kojima raspravljaju. O tome svedoče svi izveštaji. Svi predstavljaju demonstraciju statističke tehnike bazirane na „naciľjanim“ statističkim rezultatima dobijenim iz izvora podataka koji ne zadovoljavaju ni minimalnu normu pouzdanosti, uz nepoštovanje standardnih procedura i metoda prihvaćenih u naučnoj statistici i demografiji.

Statističko-demografska metodologija je složen sistem postupaka. Ona, osim preciznog vremenskog, prostornog i pojmovnog definisanja ciljeva i predmeta istraživanja, zahteva i poznavanje i uvažavanje standardnih pravila u svim fazama rada. Sve faze rada moraju biti usmerene ka razotkrivanju naučne istine posredstvom parametrizacije pojava i njihovih međusobnih veza i odnosa determinističkog i stohastičkog karaktera. U tom smislu od posebnog značaja su:

- a) odabir i ocena kvaliteta izvora podataka;
- b) grupisanje podataka i izračunavanje relevantnih statističkih indikatora;
- c) analiza, sinteza i kauzalno zaključivanje.

Odabir i ocena kvaliteta izvora podataka su veoma važni, jer se iz njih dobijaju neophodni podaci koji su osnov za dalju obradu i analizu. Ako odabir i ocena kvaliteta izvora podataka nisu objektivni, tj. ako izvori podataka ne omogućavaju dobijanje bar minimalno pouzdanih rezultata, svaki dalji rad, bez obzira na poznavanje metodologije i tehnike preračunavanja je **bespredmetan**. Zbog toga, samo analize proistekle iz doslednog poštovanja najpre prve, a potom i ostalih metodoloških faza rada, imaju naučnu utemeljenost i objektivan aplikativni smisao. Takve analize mogu doprineti razotkrivanju i razjašnjenju složenih statističko-demografskih pojava kojima se bave. Nijedan izveštaj Tužilaštva ne predstavlja takvu analizu jer je greška učinjena već pri prvom metodološkom koraku, tj. pri odabiru i oceni kvaliteta izvora podataka⁶.

Greška u prvom metodološkom koraku uslovlila je brojne naknadne probleme, koji se ogledaju u:

⁶ Glavni izvori podataka koji se koriste u svim ekspertizama vezanim za događaje u Bosni i Hercegovini su: Popis stanovništva iz 1991. i Glasački spiskovi 1997/98. Pored ovih izvora za izveštaje o Srebrenici korišćeni su i spiskovi Međunarodnog komiteta Crvenog krsta i Lekara za ljudska prava. Navedeni izvori, sem Popisa stanovništva, ne podležu nijednom statističkom standardu, a jedina zajednička karakteristika im je nedopustivo veliki broj grašaka, koje se kreću u rasponu od 35 do 100 posto. Nije nam poznato nijedno ozbiljno statističko istraživanje koje toleriše nivo grešaka od preko jedne trećine, a pretenduje da pruži pouzdane statističke podatke. U prilog tome idu i dobro poznata istraživanja kvaliteta popisa stanovništva na prostorima bivše Jugoslavije koja pokazuju raspon od 2 do 4 posto mogućih grešaka, na primer, za datum rođenja. Što se tiče ostalih izvora podataka koji se pominju u slučajevima S. Galić i V. Šešelj, nećemo ih ni komentarisati, jer se radi o amaterskim zapisima koje su sačinili zainteresovani pojedinci određene nacionalnosti, a eksperti se nisu potrudili da ih bar delimično, stručno statistički uredi i obrade kako bi se obezbedila njihova najveća moguća objektivna upotrebljivost. Više im je odgovaralo da ih prihvate bez ikakvih stručnih intervencija i, eventualno, okarakterišu kao neuobičajene i neoptimalne.

- a) manipulaciji ciljevima i nalazima istraživanja;
- b) prostorno, vremenski i sadržinski pogrešno određivanje statističkih skupova koji se analiziraju;
- c) pogrešno utvrđivanje rezultata i izvođenje netačnih zaključaka o posmatranim demografskim pojavama.

Činjenica je da su ekspertima od samih početaka istraživanja bili poznati problemi izvora podataka, jer konstatuju sledeće: „**Prvi problem je obuhvat**, koji je obično nepoznat, osim kod popisa stanovništva za koji se veruje da je obuhvat blizu 100 posto stanovnika. Na primer, što se tiče spiskova nestalih osoba, ne znamo broj ljudi koji nije prijavljen kao nestao (kao što se ne zna ni broj fiktivnih prijava — primedba S. R.⁷). **Drugi problem je pouzdanost podataka** koji

⁷ U svim izveštajima u vezi sa Srebrenicom autori sami priznaju postojanje preko 1.000 lica koja nisu mogli identifikovati i u Popisu stanovništva 1991. godine. Međutim, ova lica ne isključuju iz svog spiska, verovatno zbog toga što bi njihovo isključenje uticalo na smanjenje broja žrtava koji se „mora utvrditi kako bi se neko osudio za genocid“ (vidi fn. 3). Osim toga samo delimičnom kontrolom materijala u Demografskom odeljenju Tužilaštva ustanovila sam preko stotinu lica koja se na spisku Tužilaštva nalaze kao žrtve Srebrenice, iako su nastradala znatno pre 1995, tj. 1992, 1993. i 1994, kao i niz lica koja su poginula pre jula meseca 1995. godine, te samim tim nisu mogla biti žrtve događaja u Srebrenici. Takođe je ustanovljeno da se više lica teritorijalno teško može dovesti u vezu sa Srebrenicom (npr. na spisku postoje i lica za čije su mesto nestanka navedene i tri opštine u Srbiji). Poređenjem spiskova Armije BiH koje je Ministarstvo odbrane Federacije BiH dostavilo Demografskom odeljenju Tužilaštva još 2000. godine i liste nestalih i mrtvih koju su sačinili demografi Tužilaštva 2000. i 2005. godine, moguće je na spisku Tužilaštva identifikovati preko dve trčine vojnika. Naglašavam da se ni u jednom izveštaju Tužilaštva vojnici ne pominju. Naprotiv, vodeći autor svih ekspertiza o Srebrenici konstatuje da su „za događaje koji su usledili nakon pada Srebrenice 1995. u procenama broja nestalih lica **obuhvaćeni svi muškarci jer jedva da je i jedan od njih bio borac u vreme kada su ubijeni**“ (H. Brunborg, Doprinos statističkih analiza istragama međunarodnih krivičnih sudova, Statistical Journal, ECE, Ujedinjenih nacija 18, 2001, str. 235). Istovremeno, bazu podataka Armije BiH stručnjaci Demografskog odeljenja koristili su za potrebe drugih izveštaja. Tada je ocenjuju kao „valjanu“ i pouzdanu za ustanovljavanje statusa vojnik-civil, tj. kako bi se „razlikovali nastradali civili od vojnika“. (E. Tabeau i dr. „Ljudski gubici tokom opsade Sarajeva od 10. septembra 1992. do 10. avgusta 1994“. Izveštaj pripremljen za potrebe predmeta Stanislav Galić, 10. maj 2002, str. 9). Ista baza koristi se i 2006. godine u još jednom slučaju kako bi se „napravila razlika između civila i vojnika“ ... gde se „termin vojnik koristi naizmenice sa terminom vojna lica. On obuhvata pripadnike vojske, policije i drugih vojnih snaga Ministarstva odbrane kao i pomoćno vojno osoblje“ (E. Tabeau, Izveštaj Osobe ranjene prilikom opsade Mostara: Statistička analiza knjiga mostarske ratne bolnice, 6. veljače 2006. str. 2). Tek 2008. godine, na zahtev tima odbrane u slučaju Popović i ostali, demografi Tužilaštva su uporedili spisak Armije BiH i svoje liste nestalih iz Srebrenice. Rezultati poređenja potvrđuju nalaze odbrane, ali se sada izvor podataka, tj. spiskovi Armije BiH, ocenjuju kao nedovoljno pouzdani, jer su „Liste napravljene za postmortem svrhe ostvarivanja penzije, tako da je pažnja bila najviše usmerena na činjenicu da li je data osoba umrla ili ne. Slučajevi uključeni na ovim listama su finansijski motivisani i u nekim slučajevima nemaju ništa sa stvarnom pripadnošću vojsci“. Odmah zatim konstatuje se da je ovaj zaključak zasnovan na ličnoj komunikaciji sa nekoliko osoba iz Bosne i Hercegovine ... uključujući lokalno osoblje i prevodioc sa kojima je ekspert radio u Bosni. (E. Tabeau, Memorandum od 24. jula 2008. str. 3. i 4). Za nas je simptomatično što isti stručnjak isti izvor podataka u različitim slučajevima različito ocenjuje, pa tako izvor može biti i pouzdan i nepouzdan, u zavisnosti od toga šta odgovara ekspertu. Obrazloženje koje se nudi u 2008. godini, a u vezi sa izveštajem o Srebrenici, nije prihvatljivo. Radi se o ličnoj impresiji proistekloj iz komunikacije sa ljudima za koje ne znamo da li predstavljaju mišljenje Ministarstva odbrane Federacije BiH, odnosno po kojoj osnovi su kompetentni da daju ocenu kvaliteta službenog spisa Ministarstva. S obzirom na mogućnosti eksperta Tužilaštva, logičnije bi bilo da je traženo zvanično mišljenje Ministarstva. Ekspert je, takođe, kao kompetentan stručnjak mogao da

se za vreme oružanih sukoba prikupljaju u uslovima koji su daleko od idealnih — o čemu imamo malo saznanja⁸. **Treći problem su greške u varijablama, posebno pogrešno pisanje imena, što je od kritičnog značaja** kada se upoređuju podaci o pojedincima. **Četvrti problem su podaci koji nedostaju**, kao što su pun datum rođenja, dok je godina rođenja obično na raspolaganju, **ali često neznatno pogrešna**⁹. Ili: „Za period od marta 1991. do decembra 1995. ne posedujemo izvore koji bi mogli da se koriste za analize kao što su one koje razmatramo u ovom izveštaju. **Takvi izvori ne postoje**“¹⁰. Postoji i niz kontradikcija i nelogičnosti u vezi sa pouzdanošću izvora podataka, kao: „Izvori koji su korišćeni u ovom izveštaju su obimni i u osnovi pouzdani ... Izvori su ograničeni, a informacije fragmentarne ... Izvori su izuzetno siromašni, naročito oni koji se odnose na period sukoba (prethodno je konstatovano da za period sukoba ne postoje nikakvi izvori, pa ni siromašni — primedba S. R) ... Za svrhu izveštaja nabavljeni su obimni izvori informacija, koji ne samo da u potpunosti zadovoljavaju potrebe procene stanovništva u humanitarnim krizama, već zadovoljavaju i opšte zahteve za izvore koji se koriste u uslovima mira“¹¹. Kako zadovoljavaju sve uslove, ako sami eksperti tvrde da **ne postoje izvori podataka** za periode koje je trebalo analizirati, odnosno koji odgovaraju vremenu optuženja (1991–1992, 1991–1993, 1992–1994, 1995) U dubokoj koliziji je i ocena izvora podataka kao **neuobičajenih i neoptimalnih**, ali daje **dosta detaljnih i pouzdanih informacija**, uz zaključak da se radi o **solidnom pregledu** situacije¹². Pošto ne postoje iz-

obrazloži koje je kriterijume uzimao u obzir za izvođenje dijametralno suprotne ocene kvaliteta istog izvora podataka, ali u različitim vremenskim razdobljima, tj. 2002, 2006 i 2008. godine.

⁸ Samo se spiskovi Međunarodnog komiteta Crvenog krsta mogu svesti pod izvore podataka nastale u ratnom periodu, što ne važi i za ostale izvore korišćene za izveštaje o Srebrenici. Ostali izvori podataka koji se koriste su: Popis stanovništva Bosne i Hercegovine sproveden od 1. do 15. aprila 1991, sa kritičnim momentom na dan 31. 3. 1991; Spiskovi Lekara za ljudska prava — Antemortem baza podataka. Registracija je započeta u julu 1996. godine i odnosila se isključivo na događaje iz jula meseca 1995; Glasački spiskovi su iz 1997/98. godine. Očigledno je da su svi ovi izvori nastali u različito vreme i sa različitim namenom uz primenu različite metodologije. Sem kod Popisa stanovništva, nikada nije sprovedena kontrola podataka u ostalim izvorima, pa za njihovu tačnost niko nije odgovoran.

⁹ Šta je **neznatna pogreška** u godini rođenja? Eksperti to nigde ne objašnjavaju, iako vrlo dobro znaju da takav podatak samo može biti tačan ili netačan. — H. Brunborg, Doprinos statističkih analiza istragama međunarodnih krivičnih sudova, 2001, str. 237, Izveštaj iz 2000. str. 5, Izveštaj iz 2002. godine, str. 7.

¹⁰ E. Tabeau i dr, Etnički sastav, interno raseljena lica i izbeglice iz 47 opština u Bosni i Hercegovini, 1991–1997. Izveštaj od 31. marta 2003. Pod istim nazivom, samo uzimajući u obzir različiti broj opština, i na osnovu istovetnih izvora podataka i metoda, urađeni su izveštaji za slučaj M. Krajišnik (Izveštaj od 7. maja 2003) i J. Prlić i dr. (Izveštaj od 17. januara 2006). I u ovim izveštajima se konstatuje da ne postoje vremenski relevantni izvori podataka, pa će se zbog toga koristiti izvori koji su ekspertima na raspolaganju. Ti izvori su Popis stanovništva iz 1991. i Birački spiskovi iz 1997/98. „Te dve godine su ovde predmet razmatranja, iako je period na koji se odnosi optužnica počeo u novembru 1991. i završio se u aprilu 1994.“ (slučaj J. Prlić, str. 7) ... odnosno „iako je period obuhvaćen optužnicom počeo u julu 1991. i završava se u decembru 1992.“ (slučaj M. Krajišnik).

¹¹ Ibid, 13, 18, 45, 46.

¹² „Svrha ovog izveštaja je procena veličine i vrste odlazeće migracije iz sela Hrtkovci 1992. godine. Zadatak je kompleksan pošto su Hrtkovci malo selo i izvori za ovu procenu nisu uobičajeni. Izvori koji su dobijeni za ovu studiju, mada nisu optimalni, daju dosta detaljnih i pouzdanih infor-

вори podataka koji se odnose na ratni period, predmet razmatranja u svim ekspertizama koje se bave analizom promena etničkog sastava i prisilnim migracijama su Popis stanovništva iz 1991. godine i Birački spiskovi iz 1997/98. godine. Za ekspertize o Srebrenici, pored navedenih izvora, korišćeni su još i spiskovi Međunarodnog komiteta Crvenog krsta o nestalim licima i Spiskovi lekara za ljudska prava, o kojima će kasnije posebno biti reči.

Prema navodima autora, sve ekspertize imaju za cilj ustanovljavanje pouzdanih statističko-demografskih rezultata Tako svi izveštaji u vezi sa Srebrenicom imaju „za cilj da, koristeći izvore o nestalim osobama i druge podatke, dođu do **pouzdanе procene** broja ljudi koji su ubijeni nakon pada Srebrenice ili se još vode kao nestali“¹³, **dok svi izveštaji koji se bave promenama etničke strukture, interno raseljenim licima i izbeglicama u ratnom periodu, i pored nepostojanja adekvatnih izvora podataka, imaju za cilj da predoče pouzdanu statistiku relevantnu za period na koji se odnosi optužnica**¹⁴.

Glavnim izvorom podataka o broju i strukturama stanovništva pre rata smatra se Popis stanovništva iz 1991. godine, a posle rata Birački spiskovi iz 1997/98.¹⁵ Svi demografski događaji, promene i procesi analiziraju se poređenjem stanja stanovništva u te dve vremenske tačke, **pri čemu eksperti Tužilaštva nemaju nikakav uvid u to kako su se odvijali demografske promene i procesi u konkretnim vremenskim intervalima** (neposredno pre, za vreme i posle rata)¹⁶. Zbog toga su svi njihovi zaključci o presudnim vezama, uticajima i događajima bazirani na ličnim ubeđenjima i nedopustivom poistovećivanju svih događaja koji su se odigrali tokom znatno dužeg vremenskog perioda (1991–1997/98), a za koji takođe ne postoje pouzdani statistički podaci. O tome svedoči i činjenica da ni u jednoj od razmatranih ekspertiza **nije ostvaren postavljani cilj istraživanja**, ali se veštaci ponašaju kao da je to uobičajena pojava kod izrade naučno-stručnih analiza.

Osim što podaci iz Popisa stanovništva 1991. godine i Biračkih spiskovi iz 1997/98. godine nisu metodološki saglasni, pa samim tim njihovi rezultati nisu uporedivi, treba istaći i posebnu namenu koju ovim izvorima dodeljuju stručnjaci Tužilaštva. Tako se Popis stanovništva koristi za „dokazivanje“ postojanja konkretnih lica (u izveštajima o Srebrenici), ili migracionih kretanja (svako ko ima različito mesto stanovanja 1991. i glasanja 1997/98 smatra se prisilnim migrantom). Popis takođe služi za individualna „preuzimanja“ deklarisanе nacio-

macija. Na osnovu tih izvora i na osnovu relevantnih javnih izvora, sačinjen je solidan pregled situacije u Hrtkovcima 1992. godine“. E. Tabeau, Iseljavanje Hrvata i drugih nesrba iz sela Hrtkovci, Vojvodina, 1992. godine, Izveštaj od 29. juna 2006, str. 31.

¹³ H. Brunborg i dr., Nestali i mrtvi iz Srebrenice Izveštaji od 2000, 2002, 2003, 2005.

¹⁴ E. Tabeau, Etnički sastav, interno raseljena lica i izbeglice, Izveštaji od 31. marta 2003, 7. maja 2003, 17. januara 2006. Periodi na koje se odnosi optužnica jasno su definisani, npr. od novembra 1991. do aprila 1992. itd, zaključno sa 1995. godinom.

¹⁵ Misli se na ekspertize koje se odnose na stanovništvo Bosne i Hercegovine. Samo jedna od svih analiziranih ekspertiza odnosi se na područje van Bosne i Hercegovine (slučaj V. Šešelj).

¹⁶ Bosna i Hercegovina je jedina republika bivše Jugoslavije u kojoj do današnjeg dana nije sproveden popis stanovništva. Ta činjenica je iznenađujuća s obzirom na civilizacijski značaj popisa stanovništva i mogućnosti koje bi on mogao pružiti za rasvetljavanja određenih demografskih promena.

nalne strukture u 1991. i njeno „kalemljenje“ na 1997/98. godinu, jer Birački spiskovi ne sadrže podatke o nacionalnosti.

I Birački spiskovi iz 1997/98. imaju više namena. U slučaju vezanom za Srebrenicu i događaje iz 1995. godine oni služe da se „dokaže“ da su sve osobe koje se nalaze na spisku Tužilaštva kao žrtve Srebrenice mrtve, a ključni „dokaz“ je to što se ne pojavljuju kao registrovani glasači. Zbog toga se konstatuje „**da nema dokaza da je značajan broj osoba koje su nestale u vezi sa padom Srebrenice preživeo**“¹⁷. **Dakle, ko nije na biračkom spisku 1997/98 — „dokazano“ je mrtav. Paradoksi i konfuzna objašnjenja nastaju kada se „mrtvi“ pronađu na biračkom spisku.** „Međutim, samo tri od mogućih devet preživelih može se naći na biračkom spisku ... što ukazuje na mogućnost da preostalih šest osoba nije preživelo (!) ... Od 27 utvrđenih podudarnosti na spisku Tužilaštva i biračkom spisku tačno osam se odnosi na osobe za koje je Crveni krst naveo da su mrtve (a šta je sa preostalih 19 osoba ? — pitanje S. R). To pokazuje da **kvalitet** posleratnih spiskova **nije savršen**. To potvrđuje našu sumnju da su neke podudarnosti na spisku nestalih sa spiskovima preživelih posledica grešaka, namernih ili nenamernih, **na posleratnim spiskovima — a ne grešaka na spiskovima nestalih**. To što se na biračkim spiskovima iz 1997/98. pojavljuju i mrtve osobe najverovatnije je posledica greške ili **prevare** prilikom registracije birača“.¹⁸

U ekspertizama koje tretiraju etničke promene i prisilne migracije Birački spiskovi služe kao komparativni podaci u odnosu na 1991. godinu i izvođenje zaključaka o etničkim promenama i prisilnim migracijama nastalim kao posledica ratnih zbivanja. Paradoks ovakvog poređenja je u tome što u biračkim spiskovima **ne postoje podaci o etničkoj pripadnosti**, niti su registrovani vremenski periodi i uzroci migracionih kretanja. Zbog toga su sva kretanja, bez razlike da li su se odigrala pre i u toku 1991. ili kasnije, uključiv i 1996, 1997 i 1998. godinu, u izveštajima Tužilaštva okarakterisana kao izbegličke migracije i prisilna interna raseljavanja. Ne sporeći da je takvih migracija bilo, naglašavamo da je nemoguće bilo gde u svetu, pa tako i u Bosni i Hercegovini, ustanoviti ni obim ni karakter migracionih kretanja na osnovu podataka koje nude Birački spiskovi iz 1997/98.

Konstatovali smo već da je neobjektivna statističko-demografska predstava koja se nudi u ekspertizama Tužilaštva posledica greške nastale još pri prvom metodološkom koraku, tj. pri odabiru i oceni izvora podataka. Zbog toga ćemo ukratko razmotriti glavne izvore podataka korišćene u svim analizama.

Glavni izvori podataka koji se koriste u svim ekspertizama

a) Popis stanovništva 1991. godine

Popisom stanovništva obuhvaćeno je ukupno stalno stanovništvo sa stanjem na dan 31. marta 1991. godine. Pod stalnim stanovništvom podrazumevale

¹⁷ H. Brunborg i dr. Nestali i mrtvi iz Srebrenice, Izveštaj od 12. februara 200. str. 12, Izveštaj od 10. jula 2002. str. 12. Glavni dokaz za zaključak da su nestala lica mrtva jeste „nalaz da je samo devet osoba vezanih za Srebrenicu nađeno u biračkim spiskovima 1997. i 1998. godine“.

¹⁸ H. Brunborg i dr. Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izveštaj i spisak iz 2005, Izveštaj od 16. novembra 2005. str. 20.

su se sve osobe koje imaju prebivalište u nekom mestu Bosne i Hercegovine, bez razlike da li su u momentu popisa bile prisutne u tom mestu ili ne. Cilj popisa je bio da pruži osnovne informacije o broju stanovnika, njegovom razmeštaju i osnovnim biološkim, migracionim i socio-ekonomskim karakteristikama.

Generalno gledano, Popis je uspešno realizovan, što ne znači da se svi podaci, posmatrani po pojedinačnim obeležjima, mogu smatrati podjednako pouzdanim. Tako se, na primer, u svim popisima sprovedenim posle Drugog svet-skog rata na prostorima bivše Jugoslavije, postavljalo pitanje pouzdanosti podataka o nacionalnoj strukturi, zbog toga što je odgovor na ovo pitanje često bio podložan ideološkim shemama. Nacionalno i konfesionalno prebrojavanje u popisima bilo je uvek povod rasprava, opštih polarizacija i diskvalifikacija popisa. U popisu 1991. godine došlo je do izrazite polarizacije etničkih obeležja, jer se radilo o nacionalnoj pristrasnosti koja podiže temperaturu nacionalnog identiteta do granice koju je određivao istorijski trenutak raspada države. Pri tom treba imati u vidu da su odgovori na pitanje o etničkoj pripadnosti u osnovi subjektivni, jer je subjektivnost tretirana kao uslov elementarnog ljudskog prava, ali je, s druge strane, u multietničkim zajednicama, pogotovu u kriznim vremenima kada politički ciljevi i nastojanja vezana za nacionalno prebrojavanje imaju značajnog uticaja na odnos građanina prema popisu, interes o etničkom sastavu stanovništva preovladavao utičući na verodostojnost dobijenih rezultata. Ovakav zaključak potvrđuju komparativne analize i iskustva svih dosadašnjih popisa, pri čemu treba posebno naglasiti da zvanična statistika nikada nije ispitivala kvalitet ovih podataka. Zbog toga statističku predstavu o nacionalnoj strukturi dobijenu iz popisa stanovništva možemo prihvatiti kao zvanično utvrđenu, ali se prema njoj moramo postaviti kritički. U prilog tome ide i činjenica da podaci o maternjem jeziku i veroispovesti nisu zvanično objavljeni za 1991. godinu, tako da je nemoguće izvršiti poređenja ovih obeležja. Poređenja bi imala značaja zbog floatantnog ponašanja i pojave etničke mimikrije određenog broja lica iz raznih razloga — od psiholoških do političkih (npr. Romi se često nacionalno identifikuju sa većinskom sredinom, dok je broj neopredeljenih, u koje se ubrajaju i Jugosloveni, u direktnoj vezi sa političkim zbivanjima i sl.).

Kao poseban problem treba istaći pitanje kvaliteta matičnih brojeva građana koji su se prvi put prikupljali u akciji popisa 1991. godine, kao i tačnost imena i prezimena koja se ne smatraju statističkim podatkom. Zbog toga ova obeležja nikada nisu kontrolisana (do 1991. ni unošena u sistem obrade podataka), te ih odlikuje veliki broj grešaka. Osim toga, lično ime, ime oca i prezime su beležena na dva zvanična pisma, latinicom i ćirilicom (popisivač je mogao da izabere kojim će pismom unositi podatke), a njihovo automatsko skeniranje i eventualno prevođenje čini problem još složenijim. Treba napomenuti da je i OEBS 1997. godine konstatovao neupotrebljivost imena i prezimena iz Popisa 1991. godine, pa u svom uputstvu za registraciju birača navodi sledeće: „**Veoma važno:** Zbog velikog broja grešaka u pisanju imena u bazi podataka, najbolje je koristiti samo prvih nekoliko slova prezimena“¹⁹. Tako i eksperti Tužilaštva oce-

¹⁹ Priručnik za registraciju birača, OSCE, 1997, str. C9.

njuju da je „opšti kvalitet podataka dobar, izuzev velikog broja **pogrešno napisanih imena** zbog lošeg optičkog skeniranja originalnog popisnog upitnika, **nakon čega nije bilo provere**“²⁰. Nezamislivo je, međutim, kako su ta imena ispravljana „uz pomoć stručnjaka kojima su poznate tradicije davanja imena u regionu“²¹. Osim što nikada ti stručnjaci nisu imenovani, postavlja se pitanje na osnovu kojih dokumenata su lična i porodična imena ispravljana, kao i koliko je miliona takvih ispravki bilo?

Popis stanovništva 1991. godine je jedini zvanični statistički izvor podataka korišćen u izveštajima Tužilaštva. Problem je, međutim, u tome što bi svrhe u koje je korišćen, a o kojima je napred bilo reči, imale smisla samo ako se mogu dobiti tačni podaci o imenu, prezimenu i imenu oca neophodni za poređenje na individualnom nivou kroz više izvora podataka i preciznu identifikaciju lica u različitim izvorima. Kako to nije slučaj, veštaci Tužilaštva su zloupotrebili metod uparivanja (vidi naredno poglavlje) prilagoavajući ga potrebama sopstvenih istraživanja.

b) Birački spiskovi 1997/98

Za razliku od Popisa stanovništva 1991. godine, u kome se popisuje svako lice koje ima mesto stalnog stanovanja u Bosni i Hercegovini, bez razlike da li se u momentu popisa nalazilo u svom prebivalištu, birački spiskovi 1997/98. godine registruju **samo punoletna lica koja se dobrovoljno prijave za glasanje**.

Biračke spiskove karakterišu isti problemi grešaka netačno upisanih matičnih brojeva građana, imena i nedostataka podataka o datumu rođenja. Ne znamo da li su „stručnjaci za imena u regionu“ i ovde vršili ispravke (i kako?), ali je činjenica da u njima ne postoje podaci o imenu oca niti o etničkoj strukturi. Takođe postoji više opcija za odabir mesta u kome se birači mogu registrovati. To može biti mesto stalnog stanovanja 1991. (bez razlike da li vam je u momentu registracije to mesto i prebivalište), kao i mesto u koje ste se doselili između 1991. i 1992, odnosno u novoj opštini, ukoliko je ona formirana. „Građani Bosne i Hercegovine koji žive izvan zemlje imaju pravo da se prijave za glasanje u **budućoj opštini** boravka“²².

Demografi Tužilaštva imaju puno saznanje da se Birački spiskovi ne mogu upotrebiti za „procenu broja (ili utvrđivanje imena) žrtava, pošto se znatan deo stanovništva nije prijavio za glasanje“²³, ali su isti ti spiskovi ključni „dokaz“ da na listi žrtava Srebrenice, sačinjenoj u Demografskom odeljenju Tužilaštva, nema živih. Da su eksperti skloni čestoj promeni mišljenja pri oceni korišćenih izvora podataka govori i konstatacija da „Treba imati u vidu da se birački spisak ne može koristiti za pravljenje procena ukupnog broja stanovnika ... ali se sa **sigurnošću može koristiti za izradu statistike koja odražava nacionalni sastav**

²⁰ E. Tabeau, Promene u etničkom sastavu Bosanskog Šamca i Odžaka, 1991–1997, Izveštaj od 9. avgusta 2001. , str. 5.

²¹ Ibid.

²² Ibid, str. 23. i 44.

²³ E. Tabeau, Izveštaj od 25. avgusta 2004, str. 2.

stanovništva tokom 1997/98. godine i interno raseljena lica i izbeglice do 1997/98.²⁴ Ne upuštajući se u tumačenje nelogičnosti da je iz biračkih spiskova moguće izvesti statistiku nepostojeće strukture stanovništva (etnička i migraciona), a nemoguće je izvesti procene za ukupnu populaciju, posebno ističemo da u biračkim spiskovima **ne postoje** podaci ni o etničkoj pripadnosti ni o migracionim kretanjima. Zbog toga se Birački spiskovi, suprotno onome što tvrdi Tužilaštvo, ne mogu koristiti za izradu statistike koja odražava nacionalni sastav, niti migraciona kretanja. Činjenica je da oni u 100 posto slučajeva ne sadrže informacije o etničkoj pripadnosti, kao ni pouzdane podatke o prebivalištu iz 1997/98. Prema tome, **birački spiskovi nisu nezavisan izvor podataka na osnovu koga je moguće ustanoviti nacionalnu strukturu i migraciona kretanja stanovništva.** Oni se u Demografskom odeljenju koriste za „kalemljenje“ obeležja preuzetih iz Popisa stanovništva (nacionalnost), ili poređenje metodološki neuporedivih podataka o mestu stalnog stanovanja, kako bi se stvorio privid da postoje bar dva uporediva izvora.

Konstatovali smo već da podaci o nacionalnosti ne postoje u Biračkim spiskovima. Zbog toga se oni „preuzimaju“ iz Popisa stanovništva 1991. godine, za svako lice koje, zloupotrebom metoda uparivanja, eksperti smatraju identifikovanim u oba izvora. Iako su tako dobijeni podaci u direktnoj zavisnosti od odluke veštaka da nekog punoletnog registrovanog glasača proglase za Srbina, Hrvata ili Muslimana, tvrdi se da se radi o nezavisnom izvoru etnostatističkih podataka za 1997/98. godinu, kao i da su „Sve analize o nacionalnosti dobijene na osnovu potpuno iste definicije za obe analizirane godine, za 1991. i takođe za 1997/98.“²⁵ Činjenica je da veštaci nemaju nikakvu definiciju nacionalnosti, već svesno nude delimično „preslikano“ stanje etničke strukture iz 1991. godine i te defektne rezultate proglašavaju novoustanovljenom etničkom strukturom iz 1997/98. godine. **Prema tome, dobijeni podaci ne predstavljaju snimak izražene volje stanovništva o nacionalnoj pripadnosti u 1997/98, već većtinu eksperata da uz zloupotrebu metoda uparivanja „naciljaju“ odgovarajuću statistiku.** Važno je skrenuti pažnju da se pri poređenju starog stanja etničke strukture (1991) i „novog“ stanja iz 1997/98. godine redovno gube iz vida značajni skupovi stanovništva (i preko jedne trećine) registrovanih u Biračkim spiskovima, za koje ne postoji jasno objašnjenje zašto im nije „dodeljena“ etnička pripadnost i zašto su isključeni iz ukupnog zbira za 1997/98. godinu. Doduše, napominje se da svi slučajevi nisu upareni, ali se ne objašnjava zašto se oni isključuju, kao da ne postoje, a ne, recimo, podvedu pod kategoriju „nepoznata nacionalnost za 1997. godinu“. Po našem ubeđenju, oni se isključuju iz posmatranja ne samo da bi se smanjio broj „posleratnog stanovništva“ već i što bi tabelirani podaci o znatnom broju neidentifikova-

²⁴ E. Tabeau i dr., Promene u etničkom sastavu Bosanskog Šamca i Odžaka, 1991–1997, Izveštaj od 9; Etnički sastav interno raseljena lica i izbeglice iz osam opština u Herceg-Bosni, 1991–1997, Izveštaj iz 2006, str. 15; Etnički sastav i interno raseljena lica u 47 opština Bosne i Hercegovine, 1991–1997, Izveštaj iz 2003, str. 18.

²⁵ E. Tabeau i drugi, Svi izveštaji koji se odnose na etničku strukturu

nih jasno ukazali na nedopustivo loš kvalitet korišćenih izvora podataka. S druge strane, broj nacionalno deklariranih stanovnika iz Popisa 1991. godine je uvećan, jer ga eksperti nisu „očistili“ od svih onih slučajeva mortaliteta koji su se odigrali u mirnodopskom periodu ili pod uslovima koji nemaju nikakvu vezu sa ratnim događanjima²⁶.

Pored Popisa stanovništva 1991. godine i Biračkih spiskova 1997/98. godine, u svim analizama u vezi sa Srebrenicom koriste se još i spiskovi Međunarodnog crvenog krsta o nestalim licima (MKCK) i spiskovi Lekara za ljudska prava (PHR). Ovi spiskovi bili su jedini izvori podataka na osnovu kojih je formirana lista Tužilaštva sa preko 7.000 lica²⁷ koja se smatraju nestalim i mrtvim. Kombinacijom ova četiri izvora podataka, različitih po nameni, metodologiji, pouzdanosti, jedinicama popisivanja, obeležjima, statističkom i teritorijalnom obuhvatu, eksperti Tužilaštva su u prvoj ekspertizi iz 2000. godine konstatovali da „Nema dokaza da je značajan broj osoba koje su nestale u vezi sa padom Srebrenice preživeo. Naprotiv, svi dostupni podaci ukazuju na to da su one sve, ili gotovo sve, mrtve.“²⁸ Ovakva, subjektivna tvrdnja posledica je niza manipulacija prvo spiskovima MKCK i PHR, a zatim i ostalim izvorima i standardnim statističko-demografskim metodama koje se nedopustivo modifikuju prema potrebama sopstvenih istraživanja.

c) Spiskovi nestalih osoba MKCK-a

Međunarodni komitet crvenog krsta (MKCK) osmislio je i realizovao prikupljanje podataka o nestalim licima u čitavoj Bosni i Hercegovini sa ciljem da pomogne u procesu traženja osoba čija sudbina, zbog ratnih sukoba, nije razjašnjena. Ova akcija nije imala statistički, već humanitarni karakter, i zbog toga nema obavezu da poštuje standardne statističke procedure koje podrazumevaju niz radnji i postupaka pre, u toku i posle prikupljanja informacija. Informacije su mogli davati rođaci, komšije i druga lica, pri čemu se nije proveravalo da li su informacije tačne ili ne. Postojao je individualni upitnik sa nizom pitanja o nestalom licu u kome su, pored ličnog imena, imena oca, mestu i opštini rođenja, državljanstvu, nacionalnosti, zanimanju, bračnom stanju, poslednjoj adresi, a ako je u pitanju vojno lice i činu, jedinici, ličnom broju vojnika/oficira, datumu nestanka, okolnostima nestanka i poslednjem verovatnom mestu nestanka/zatva-

²⁶ Prema rezultatima zvanične statistike, ukupan broj umrlih prirodnom i nasilnom smrću (misli se na nesrećne slučajeve i samoubistva) u Bosni i Hercegovini iznosio je za 1990. godinu 28972, a u periodu 1996–1998. godine 80627. (Demografska statistika, SZS, Beograd 1990, Statistički godišnjak Federacije BiH, Sarajevo 2003. i Statistički Bilten, br. 1, Banja Luka, 1999.). U Demografskom odeljenju Tužilaštva postoji baza podataka o mortalitetu u periodu 1991–1995. koju su, po posebnom zahtevu Međunarodnog krivičnog suda u Hagu, izradile zvanične statističke službe Federacije BiH i Republike Srpske. Koliko je nama poznato, ova baza podataka prihvaćena je bez osporavanja, ali nikada nije korišćena ni za jednu od ekspertiza Tužilaštva o kojima je ovde reč.

²⁷ Prvu listu pod nazivom „Nestali i mrtvi iz Srebrenice“ sačinio je Helge Brunborg sa saradnicima 2000. godine, i na njoj je evidentirano 7.475 osoba. Isti autor sačinio je 2005. godine novu listu na kojoj je evidentirano 7661. lice.

²⁸ H. Brunborg i dr., Nestali i mrtvi iz Srebrenice, Izveštaj iz 2000, str. 12.

ranja, ako je u pitanju uhapšeno lice²⁹. Sa individualnih upitnika kasnije su kompjuterizovani neki podaci (ime, prezime, očevo ime, datum i mesto rođenja, datum i mesto nestanka), i tako su nastali spiskovi koji su se mogli naći na internetu ili u posebnim publikacijama Crvenog krsta. Samo ovi spiskovi sa ograničenim brojem informacija korišćeni su pri izradi ekspertiza o Srebrenici, iako bi statističko sređivanje osnovnog materijal (od koga je vodeći ekspert Tužilaštva video samo prazan upitnik), a koji po našem saznanju nikada nije ni potraživan od Crvenog krsta, omogućilo dobijanje znatno pouzdanijih i kompletnijih informacija od onih koje se nude u ekspertizama. Eksperti Tužilaštva to nisu smatrali važnim, iako znaju da se „u pravne svrhe ne mogu svi smrtni slučajevi izazvani ratom uključiti u dokumentaciju o ratnim zločinima koja se iznosi pred neki sud. Na primer, u nekim predmetima smrtni slučajevi izazvani borbenim dejstvima ili kao posledica kolateralne štete ne mogu biti uključeni jer nisu obuhvaćeni definicijom ratnih zločina. Tužilaštvo se iz predostrožnosti u nekim predmetima opredeljuje da isključi smrtnu slučajevu uzrokovane ratom kod muškaraca u starosnoj dobi za vojnu službu, često definisanu u širokom rasponu od 15. do 60. godina, čak iako su ti muškarci bili naoružani civili kad su ubijeni. No, to zavisi od aktuelne situacije. Na primer, za događaje koji su usledili nakon pada Srebrenice 1995. godine u procenama broja nestalih lica obuhvaćeni su svi muškarci jer jedva da je i jedan od njih bio borac u vreme kada su ubijeni“³⁰. S obzirom na to da je procenu broja lica nestalih i mrtvih u vezi sa Srebrenicom uradio citirani ekspert Tužilaštva, postavlja se logično pitanje kako je došao do saznanja da su u pitanju „neborci“ i da li je to posledica selektivnog odabira informacija koje je registrovao Crveni krst. Skloni smo da verujemo da nije samo to u pitanju, jer je ekspert mogao koristiti i spiskove nestalih i mrtvih vojnika Armije BiH koji mu stoje na raspolaganju u Demografskom odeljenju od 2000. godine i na osnovu kojih je 2008. godine ustanovljeno da se na spisku Tužilaštva nalazi oko 73 posto vojnika.

Ne upuštajući se u komentare kvaliteta kompjuterizovanih spiskova MKCK (koji su bili osnova za izvođenje svih nalaza o Srebrenici), napominjemo da eksperti Tužilaštva ovaj izvor podataka ocenjuju kao dobar iako ima „mnogo praznih polja ... najređe ispunjeni podaci su podaci o datumu rođenja i datumu nestanka ... Drugi podaci su zabeleženi za gotovo svakog — ali to ne znači da su uvek tačni. Greške su naročito česte u pisanju imena osoba i mesta ... Poznato nam je da ima puno grešaka, premda uglavnom malih ...“³¹.

„Male greške“, najverovatnije se odnose na nepostojanje podataka o datumu rođenja u 35 posto slučajeva, o datumu i mestu nestanka u oko 20 posto slučajeva, dok nam je nepoznat broj grešaka u imenima i nazivima mesta, jer nikada ni u jednoj ekspertizi nije data statistika ispravki koju su uradili „stručnjaci za poznavanje imena i prezimena u regionu“. Takođe je netačna konstatacija da su „takve greške uobičajene širom sveta u podacima koji se prikupljaju upitnicima

²⁹ Upitnik MKCK za prikupljanje podataka o nastalim licima tokom konflikta u Bosni i Hercegovini

³⁰ H. Brunborg, Izveštaj iz 2001, str. 35.

³¹ H. Brunborg, Izveštaj od 12. februara 2000, str. 4; Izveštaj od 10. jula 2002, str. 6.

za ankete, pri popisima stanovništva i na druge načine. Stoga nije za čuđenje da ima puno grešaka u podacima u vezi sa tragičnim događajima u haotičnoj i traumatičnoj situaciji³². Popisi stanovništva sprovedeni u republikama bivše Jugoslavije, kao i statističke ankete, kontrolišu se i moguće je utvrditi da se tolerancija greške kreće u rasponu od dva do pet posto, ali se možemo složiti da nije čudo što ima mnogo grešaka u podacima u vezi sa događajima u Srebrenici. Čudno je, međutim što se u svim ekspertizama o Srebrenici konstatuje da im je cilj da „dođu do pouzdane procene broja lica koja su ubijena nakon pada Srebrenice ili se još vode kao nestali“, kako bi se „Pretresnom veću mogli predočiti najnoviji raspoloživi dokazi o žrtvama iz Srebrenice“³³

d) Spiskovi Lekara za ljudska prava (PHR)

Za razliku od Međunarodnog Crvenog krsta, američka organizacija Lekari za ljudska prava (PHR) ima sasvim drugačije ciljeve, metodologiju, vremenski i teritorijalni okvir prikupljanja informacija. Ova organizacija prikuplja informacije o osobama **koje se smatraju mrtvim** radi formiranja Antemortem baze podataka i uglavnom je interesuje Srebrenica. Najaktivnija je bila u 1996. godini, a podatke je dobijala od rođaka, komšija i drugih lica postavljajući specifično pitanje „u vezi sa padom enklave“³⁴. Direktnim uvidom u materijale Tužilaštva mogli smo konstatovati sledeći broj registrovanih slučajeva: za 1991. registrovano je dva slučaja, za 1992. godinu registrovano je 1.245 slučajeva, za 1993. godinu 118, za 1994. godinu 27, za 1995. godinu 6.239 i 1996. godinu osam slučajeva. Od ukupno registrovanih slučajeva u 1995. godini preko jedne četvrtine su duplikati, po svim obeležjima³⁵. Nije nam poznato da li su rezultati PHR-a ikada javno objavljeni (spiskovi MKCK-a su objavljeni u više verzija), ali je činjenica da i eksperti Tužilaštva smatraju da su ova dva izvora metodološki nesaglasna „budući da su podatke u različito vreme prikupljali različiti ljudi, uz pomoć različitih upitnika i u različite svrhe“³⁶, konstatujući da su registrovani slučajevi **sličnog tipa**³⁷. Pokušaji da se iz sličnih tipova dobiju korektni podaci nisu realni, o čemu svedoče i nalazi eksperata³⁸. Po našem mišljenju, poenta je u pitanju zašto se, uopšte, upuštaju u komparaciju „sličnih tipova“, pogotovu ako su sve sni problema kvaliteta i metodološke manjkavosti izvora podataka? Jedino logičko objašnjenje je potreba da se stvori privid „težine“ statističkih nalaza, jer su

³² H. Brunborg, *ibid.*

³³ H. Brunborg, E. Tabeau i A. Hetland, Izveštaj od 16. novembra 2005, str. 1. i 4.

³⁴ H. Brunborg i dr., Izveštaj od 12. februara 2000, str. 3.

³⁵ Na primer, istu osobu su kao mrtvu prijavljivali po dva i više puta majka, brat, supruga i sl. Najčešće su sve osobe koje prijavljuju isti slučaj živele u istom domaćinstvu.

³⁶ H. Brunborg i dr., Izveštaj od 12. februara 2000, str. 9.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Samo površnom eliminacijom očiglednih duplikata izdvojili smo 5.457 slučajeva registrovanih u PHR. Eksperti Tužilaštva, međutim tvrde da su uparivanjem spiskova PHR i MKCK identifikovali 5.712 lica. Kako je moguće imati za identifikaciju na spisku PHR 5.457 zapisa, a identifikovali 5.712 osoba?

u obzir uzeta dva izvora podataka. U prilog našem razmišljanju ide i sledeća konstatacija: „Uopšteno rečeno, ne možemo tvrditi da je jedan od spiskova nestalih osoba boljeg kvaliteta nego drugi. Svaki od njih ima svoje prednosti i mane — međusobno oni **podržavaju jedan drugog i tako predstavljaju pouzdaniji izvor informacija nego što bi to bio slučaj kada bi se koristili odvojeno**“³⁹. Kako je moguće da različiti, pojedinačno nepouzdana izvori, fizičkim spajanjem postaju pouzdaniji jer se „podržavaju“? Interesantno je navesti i kontradiktornu ocenu istih izvora, ali sada datu pojedinačno i u drugom izveštaju: „Spiskovi nestalih osoba koje je pripremio MKCK i spisak nestalih osoba koje je pripremio PHR nesumljivo spadaju među najbolje izvore.“⁴⁰ Ocena da su rečeni izvori nesumnjivo najbolji ne uzima u obzir i činjenicu da su oni nesumnjivo **jedini** koji se koriste. U tom smislu nejasno je sa kojim drugim izvorima je učinjeno ovo poređenje i na osnovu kojih činjenica je iznet navedeni zaključak.

Ako je polazna pretpostavka potrebnog broja koji treba da bude ubedljiv „statistički dokaz“⁴¹, a raspolaže se samo metodološki nesaglasnim i po kvalitetu neprihvatljivim izvorima podataka, preostaje jedino manipulacija standardnim statističko-demografskim metodama i izmišljanje novih „metodoloških“ rešenja. U svim svojim ekspertizama veštaci Tužilaštva to čine.

Manipulacija standardnim statističko-demografskim metodama, izmišljanje novih metoda i definicija

Pominjali smo već da sve svoje nalaze, bez razlike o kojoj ekspertizi je reč, eksperti objašnjavaju kao rezultate povezivanja individualnih podataka iz više različitih izvora. Za povezivanje podataka koristi se metod uparivanja, ali

³⁹ Ibid, str. 5.

⁴⁰ H. Brunborg i dr., Izveštaj od 16. novembra 2005, str. 3.

⁴¹ U prilog pretpostavci da je učinjen napor uklapanja u one brojke koje ekspert Tužilaštva smatra zadovoljavajućim idu i sledeća ekspertska razmišljanja: „Naša procena je niža nego **često navođeni raspon** od 8.000 do 10.000 **ubijenih** osoba, koja može biti tačna, ali za koju mi smatramo da nema dovoljno dokaza. Stoga je stvarni broj ubijenih i nestalih verovatno veći od 7.475. i ovu cifru treba uzeti kao minimalnu procenu“ (Izveštaj od 12. februara 2000, str. 12). Ovakav zaključak, čak i kada se ignorišu sve poznate mane korišćenih izvora podataka, kao i njihov selektivan odabir, otvara više logičkih pitanja: a) Ko to često navodi raspon od 8.000 do 10.000, da li je on zasnovan na nekim ustanovljenim statističkim činjenicama ili je u pitanju „rekla-kazala“ statistika? b) Zašto se ne koriste, ili bar imenuju izvori podataka na osnovu kojih je (i ko?) ustanovio taj broj? c) Zašto se ekspert poziva samo na minimalnu procenu i zašto nije dao i maksimalnu procenu? d) Koliko, uopšte, ovako izvedena minimalna procena ima stručnog smisla? Napominjemo da u Demografskom odeljenju Tužilaštva postoje izvori podataka koji pokazuju znatno niži broj od onoga koji daju veštaci u vezi sa događajima u Srebrenici. Na primer, baza podataka Muslimani protiv genocida (MAG) u kojoj je za period 1992–1995. registrovano u više opština BiH (Sarajevo, Tuzla, Brčko, Banovići, Lukavac, Zavidovići, Bjeljina, Doboj, Mostar itd.) ukupno 8.917 individualnih zapisa o žrtavama (lično ime, datum rođenja, vreme i mesto smrti itd.). Za opštinu Srebrenica broj zapisa je 1.705, Bratunac 743, Vlasenici 281 i Zvornik 1253 (ukupno 3.982). Sve ove opštine veštaci Tužilaštva smatraju područjem Srebrenice, ali ustanovljavaju skoro duplo veći broj slučajeva. Stručnjaci Tužilaštva konstatuju i sledeće: „Tokom godina od 1992. BH Komisija za sakupljanje činjenica o ratnim zločinima je uspostavila opširnu bazu podataka onih koji su umrli u Bosni u sukobu 1992–1995. Ova baza podataka je poznata pod imenom Bosanska knjiga mrtvih — BKM. Veliki broj ove baze podataka je sakupljen uz saradnju

ga stručnjaci Tužilaštva zloupotrebljavaju tako što ga „doteruju“ i prilagođavaju u cilju dobijanja što većeg (ili što manjeg) broja povezanih slučajeva.

Metod uparivanja podataka podrazumeva da se iz različitih skupova (izvora) podataka (na primer, Popisa stanovništva, Biračkih spiskova, Spiskova crvenog krsta i td.) pronađu (upare) apsolutno podudarne jedinice (u našem slučaju lica). Ispravno uparivanje se vrši na taj način što se prvo definiše jedinstveni identifikacioni ključ po kome se podaci iz jednog izvora „puštaju“ u drugi izvor da pronađu sebi identičan par. Metod uparivanja ne predstavlja problem ukoliko postoji tačan i jedinstven identifikacioni ključ. Identifikacioni ključ se sastoji od više elemenata numeričkog ili slovnog karaktera, a od tačnosti svakog od ovih elemenata zavisi stepen tačnosti uparivanja. Na primer, matični broj građana⁴² je dobar ključ za uparivanje, pod uslovom da je tačno zapisan u korišćenim izvorima podataka. On sadrži trinaest cifara, od kojih svaka predstavlja element neophodan za preciznu identifikaciju lica. Njegova prednost je što je **neponovljiv**, odnosno što ne mogu dva ili više lica imati isti matični broj, pa samim tim ne može doći do dupliranja pri uparivanju. **Uparivanje sa tačnim matičnim brojevima isključuje svaki subjektivni uticaj na dobijanje krajnjih rezultata.**

Pošto je u pomenutim izvorima podataka konstatovan veliki broj grešaka ili nepostojanje matičnih brojeva, morao se formirati identifikacioni ključ kombinacijom nenumeričkih i numeričkih obeležja. Zbog toga kombinovani identifikacioni ključ zahteva znatno veći broj elemenata po kojima bi se moglo skrupulozno tačno ustanoviti da li se radi o istom licu registrovanom u dva ili više različita izvora podataka (npr. prezime, ime, ime oca, dan, mesec, godina rođenja, mesto rođenja, prebivalište itd.). Identifikacioni ključ **mora biti nepromenljiv** tokom čitavog procesa uparivanja. Odustajanje od jedinstvenog identifikacionog ključa, menjanjem i „doterivanjem“ kriterijuma za uparivanje rezultira „ciljanom“ statistikom, koja je u direktnoj zavisnosti od odluke onoga ko uparivanje vrši.

Loš kvalitet izvora podataka, gde su glavne informacije na osnovu kojih se definiše identifikacioni ključ za uparivanje upravo one sa najvećim brojem grešaka (imena osoba i mesta, datumi rođenja), veštaci kompenzuju davanjem čak 71. kriterijuma po kome se može identifikovati lice, a zatim se vrši vizuelna, pa samim tim i moguće subjektivna, ocena da li se neko lice prihvata ili ne kao identifikovano u više izvora podataka. Da je takvih vizuelnih ocena bilo mnogo, svedoči i činjenica da se ni u jednoj ekspertizi ne navodi koliko je slučajeva upareno primenom preciznog i nepromenljivog identifikacionog ključa, a koliko

sa nevladinim organizacijama koje su angažovane u sakupljanju podataka o umrlim vezanim za pad Srebrenice“ (E. Tabeau, Izveštaj na osnovu replike Blagojević i dr., 25. avgust 2004, str. 7). Ni ova baza podataka se ne koristi ni u jednom izveštaju o Srebrenici, iako postoji u Odeljenju, jer registruje manji broj slučajeva nego što odgovara demografima Tužilaštva.

⁴² Matični broj građana uveden je na prostorima bivše Jugoslavije 1982. godine. Po zakonu o matičnim brojevima svakom licu je dodeljen broj koji sadrži podatke o datumu rođenja, teritoriji i mestu gde je izdat matični broj, polu i kontrolnom broju. Sva lica moraju imati matični broj, jer bez njega ne postoji mogućnost dobijanja bilo kakvog dokumenta (od izvoda iz matične knjige rođenih do svih dokumenata koja se tokom života koriste — upis u školu, dobijanje lične karte, pasoša, zaposlenja, zdravstvenog osiguranja, bankovnog računa i sl.).

promenom obeležja i „vizuelnim metodom“⁴³. **Ovaj odnos (relacija) posebno je važan za ocenu proporcije primenjene kombinatorike, pa samim tim i razmere „naciljanih“ rezultata.** Na insistiranje Odbrane da se dostavi statistika uparenja, na primer za Srebrenicu, dobijen je odgovor: „**Hiljade ručnih kontrola i individualnih odluka čini osnovu statističkog rezimea uključenog u naše izveštaje**“⁴⁴. Ovako ekspertske obješnje je neprimereno.

Koji rezultati se dobijaju metodološki ispravnim postupkom uparivanja, ali i kako se mogu „naciljati“ podaci, pokazuju naša istraživanja obavljena na materijalu u Demografskom odeljenju Tužilaštva. Na primer, u slučaju Srebrenice, poštovanjem jedinstvenog i tačnog identifikacionog ključa, kada se uparenom osobom sa liste nestalih i mrtvih koje nudi Tužilaštvo i Popisa stanovništva iz 1991. smatraju samo oni slučajevi gde se poklapaju ime, ime oca, prezime, pun datum rođenja (dan, mesec i godina) identifikuje se 16 posto lica. Ako iz ključa za identifikaciju izbacimo samo jedno obeležje, na primer mesto rođenja, uparuje se 24 posto lica. Pošto još uvek nismo zadovoljni brojem uparenih slučajeva, odlučujemo se za još labaviji kriterijum i iz zahteva za identifikaciju izbacujemo dan i mesec, a uzimamo samo godinu rođenja. U tom slučaju podudara se 42 posto lica. Ako nam i to nije dovoljno, odlučujemo se da iz identifikacionog ključa izbacimo ime oca, ili koristimo samo inicijale. Tada se može upariti više lica nego što smo „pustili“ da nađu sebi odgovarajući par, odnosno dobijamo i preko 200 posto identifikovanih. Ovakva uparenja proveravamo „vizuelnim metodom“, koji otvara široke mogućnosti subjektivnog odabira i prihvatanja podudarnosti. Zbog toga nije tačno ono što tvrde eksperti u svim svojim analizama, da njihovi nalazi predstavljaju nepristrasne rezultate koji im služe kao osnova za izvođenje svih ostalih statističkih indikatora.

Interesantno je pomenuti da u svim nalazima Tužilaštva postoji visok udeo uparenja sa Popisom stanovništva (od preko 60 posto u analizama o etničkoj strukturi i prisilnim migracijama, do 87 posto u izveštajima o Srebrenici), dok su uparenja sa Biračkim spiskovima znatno slabija (za Srebrenicu, na primer, 0,1 posto). Ako na umu imamo 71. pravilo za uparivanje, kvalitet korišćenih izvora, kao i da u biračkim spiskovima ne postoji podatak o imenu oca, nije verovatno da će biti znatno manji broj uparivanja. Naprotiv, ustanovljava se „veliki broj potencijalnih parova, jer nije bilo **dovoljno varijabli zajedničkih za dva izvora** podataka da bi se pravila razlika **tačnih i pogrešnih parova**“⁴⁵. Ako se ne pravi razlika između tačnih i pogrešnih parova, kako se onda prave skupovi poslerat-

⁴³ Na primer, postoje pravila po kojima se identifikacioni ključ formira od inicijala, a ne puno ime, prezime i ime oca, a dozvoljava se i nepodudarnost godine rođenja, pa se ona može kretati u rasponu od plus ili minus dve do pet godina. „Da bismo povezali naše skupove podataka poslužili smo se postupkom višestrukih koraka ... Razlike između koraka bili su kriterijumi koji su se razlikovali, a upotrebljeni su da bi se uparili podaci ... U novom koraku primenjeni kriterijum uparivanja modifikovan je u poređenju sa prethodnim kako bi obuhvatio nova uparivanja“ (E. Tabeau i dr. Promene u etničkoj strukturi, interno raseljena lica i izbeglice u osam opština Herceg-Bosne, 2006, str. 139. Napominjemo da je isti postupak primenjen u svim ekspertizama.)

⁴⁴ Demographic Unit, OTP, 21 Septembet, str. 1.

⁴⁵ H. Brunborg, Izveštaj od 12. februara 2000, str. 6.

nog stanovništva, i to po nacionalnosti i migracionim karakteristikama, odnosno na osnovu kojih činjenica se može „... sa sigurnošću utvrditi da zaista ni jedan preživeli nije uvršten na spisak Tužilaštva iz 2005.“⁴⁶ (Misli se na listu žrtava Srebrenice sa 7.661 licem koju su sačinili eksperti.)

Imajući u vidu sve napred rečeno, konstatujemo da ekspertski nalazi stručnjaka Demografskog odeljenja Tužilaštva predstavljaju tipičan primer statističke konstrukcije zasnovane na obilju kontradiktornosti i maštovitih „istraživačkih“ i „metodoloških“ poduhvata. Odabirom metodološki nesaglasnih izvora podataka nedopustivo niskog kvaliteta i manipulativnom primenom metoda uparivanja stvorena je mogućnost da „statistika“ isključivo zavisi od „kreativnosti“ i potrebe „statističara“. Iz takve statistike izvedene su netačne i pristrasne ocene obima, razmera i karaktera posmatranih demografskih pojava.

Ostala metodološka pitanja i problemi

a) Manipulacije teritorijalnim obuhvatom istraživanja

Sve ekspertize koje se odnose na promene u etničkoj strukturi i prisilne migracije urađene su prema administrativno-teritorijalnoj podeli ustanovljenoj posle rata (dejtonske granice), svodeći podatke iz 1991. godine na novoustavljene administrativne okvire. Logičan i ispravniji bi bio obrnut pristup (jer je trebalo da se sve ekspertize odnose na ratni period, tj. administrativno-teritorijalne okvire koji su postojali pre Dejtona). Međutim, uvođenjem nove administrativno-teritorijalne podele lakše se unosi pometnja u percepciji krajnjih rezultata⁴⁷. Na taj način uvodi se jedna gruba paradigma koja određene parcijalne nalaze prevodi na značenje opšte pojave. Tako se netačno zaključuje da se radi o jasnim primerima etničkog čišćenja⁴⁸ ili da je došlo do značajnih promena, iako one nisu vidljive i velike⁴⁹.

⁴⁶ H. Brunborg i dr. Izveštaj od 16. novembra 2005, str. 19.

⁴⁷ Godine 1991. Bosna i Hercegovina je administrativno-teritorijalno bila podeljena na 109 opština. Nakon rata, Dejtonskim mirovnim sporazumom iz 1995. godine zemlja je podeljena na dva entiteta — Republiku Srpsku i Federaciju Bosne i Hercegovine. Granica među entitetima podelila je neke opštine na dva dela, a uvedena je i nova klasifikacija po kojoj Bosna i Hercegovina ima 149 opština, ili 40 više nego 1991. godine. Nova klasifikacija, opština podrazumevala je i nove statističke numeracije, različite od onih 1991, što otežava poređenje jer zahteva svodenje rezultata Popisa stanovništva na novo administrativno-teritorijalno stanje i preračunavanje podataka o stanovništvu. U tom preračunavanju neretko se gube iz vida značajni skupovi stanovništva ili se izvode besmisleni zaključci na nivou „rasparčanih“ opština. Tako se, recimo, za Mostar, koji je bio jedinstvena teritorija i opština 1991. godine, a koji je u istim prostornim okvirima posle rata podeljen na osam opština, ne konstatuju zbirne promene na nivou jedinstvene celine, već po novim delovima. Tako se ističu apsurdni, poput: u srpskom Mostaru je 1991. godine živelo 93 Srba, a 1997. godine 116, i prikazuje povećanje broja Srba za 426 posto (E. Tabeau, Etnički sastav, interno raseljena lica i izbeglice iz osam opština u Herceg-Bosni, 1991–1997/98, tabela 1S, prilog A1). Slični apsurdni i netačne konstatacije karakteristični su za sve ekspertize.

⁴⁸ E. Tabeau i dr. Etnički sastav Bosanskog Šamca i Odžaka, 1991. i 1997, 9. avgust 2001, str. 29.

⁴⁹ E. Tabeau i dr. Izveštaj od 17. januara 2006, str. 42. i 47.

Vrhunac manipulacije prostornim okvirima istraživanja jasno se vidi i na primeru Srebrenice. Šta je Srebrenica, u administrativno teritorijalnom smislu, nije definisano ni u jednom izveštaju eksperata Tužilaštva. Ova definicija je **pre-sudna** za poznavanje relevantnih skupova stanovništva koje treba podvrgnuti statističko-demografskoj analizi.

Konsultujući sve do sada sačinjene izveštaje nailazi se na obilje kontradiktornosti u shvatanju teritorijalnog pojma Srebrenice. To može biti samo opština Srebrenica koja ima 81 naselje, ili samo jedno naselje — grad Srebrenica, ili Srebrenica plus osam opština, ili enklava, ali bez objašnjenja šta se pod tim pojmom podrazumeva⁵⁰. Nepostojanje jasno definisanog prostora koji se statističko-demografski analizira, uz nepoznavanje demografskog stanja neposredno pre i posle događaja o kojima se raspravlja, otvara široke mogućnosti „ciljanja“ statističkih rezultata. Tako se teritorijalni okvir „razvlači“ ili „skuplja“ u zavisnosti od toga da li se prikupljaju ili prostorno distribuiraju rezultati. Kod prikupljanja podataka teritorijalni okvir čini 13 opština⁵¹, a zatim se svi slučajevi razvrstavaju u pet opština (Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, Zvornik, Han Pijesak), jer tako odgovara ekspertima, iako nisu ustanovili da li su sva ta lica stvarno živela (ili postojala) u tim opštinama i 1991. godine.⁵² Interesantno je i da se ni jednom jedinom rečju, niti u jednoj ekspertizi, Muslimani Srebrenice, Bratunca, Zvornika, Vlasenice i Han Pijeska ne posmatraju kao deo ukupne muslimanske zajednice Bosne i Hercegovine, već se svi nalazi u vezi sa njima porede na lokalnom nivou, kao da se radi o nekoj zasebnoj etničkoj i konfesionalnoj grupi.

Dvosmisleno se definiše i mesto na kome je osoba „... poslednji put viđena živa ... ali to ne mora biti naznaka gde je osoba možda ubijena. Na primer, neka osoba je mogla da napusti Srebrenicu 11. jula i krene pešice kroz šumu, da bi je pokupila vojska RS i transportovala do nekog mesta, recimo u Novu Kasabu, gde je potom pogubljena. U ovom primeru mesto nestanka može da bude bilo Srebrenica, 'šuma' ili Nova Kasaba“⁵³. Ovako data definicija otvorena je za različite špekulacije i nema nikakve veze sa podacima koje registruje Crveni krst

⁵⁰ U zaključnim razmatranjima izveštaja od 12. februara 2000. na strani 12. se navodi: „Naša studija pokazuje da su nestale osobe postojale, da nisu izmišljene i da su to **osobe koje su živеле u Srebrenici pre 1995. godine**. Od uzorka nestalih osoba, više od 90 posto prikazano je u Popisu 1991. godine za Srebrenicu i **pet susednih opština**, i gotovo da **svako ko je bio u enklavi pre nego što je pala živeo je u ovih sedam opština**“. U izveštaju od 12. aprila 2003, na strani 2. osim za Srebrenicu, Vlasenicu, Bratunac, Zvornik i Han Pijesak, postoje podaci i pod stavkom „Druge opštine“. U Izveštaju od 16. novembra 2005, na strani 33. svi podaci razmešteni su u pet opština (Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, Zvornik, Han Pijesak), iako se radi o slučajevima koji se odnose na 13 opština.

⁵¹ Bijeljina, Bratunac, Han Pijesak, Kalesija, Kladanj, Rogatica, Šekovići, Srebrenica, Vlasenica, Zvornik, Bajina Bašta, Valjevo. — Izveštaj od 16. novembra 2005, str. 5. Skrećemo pažnju da se poslednje tri opštine nalaze u Republici Srbiji, i da je, na primer Valjevo preko stotinu kilometara udaljeno od Srebrenice.

⁵² Metodom uparivanja liste nestalih i mrtvih sa Popisom stanovništva, baz razlike na njenu zloupotrebu, prema navodima samih eksperata moglo se ustanoviti mesto stanovanja za 87 posto slučajeva. To ih, međutim, ne sprečava da teritorijalno razvrstaju svih 100 posto nalaza iako za to ne postoji ni jedan jedini argument. Takav stav stručnjaka može se objasniti samo zainteresovanošću za dobijanje što većeg broja žrtava.

⁵³ Svi izveštaji u vezi sa Srebrenicom.

(oni beleže mesto koje im saopšti davalac podataka o nestalom licu). Istovremeno, ovakva definicija insinuira izvesnost smrtnog ishoda za sve nestale, što je nagađanje eksperta, a što Creveni krst ne radi. Naime, ako su postojale prijave za istu osobu poslednji put viđenu u različitim mestima nestanka, onda se radi o duplikatu koji mora biti isključen iz ukupnog materijala, a kao mesto nestanka uzima se vremenski kasniji period gde je osoba viđena. Ali, ako su za istu osobu dati različiti identifikacioni podaci (recimo datum rođenja i mesto nestanka), onda je samo jedna stvarna, a druga fiktivna, što bi značilo da jednu treba isključiti iz posmatranja. Da li će to biti urađeno zavisi od procene i odluke eksperta. Zbog toga dvosmislena definicija mesta nestanka, u kombinaciji sa datumom nestanka, omogućava ekspertima Tužilaštva da u žrtve u vezi sa Srebrenicom uključe i sve one osobe koje su nastradale od jula do decembra meseca 1995. godine u svim onim opštinama koje eksperti smatraju relevantnim za svoja istraživanja. Tako se određivanje teritorijalnog okvira svodi na **datum i mesto nestanka**, što omogućava subjektivno određivanje obuhvata jedinica posmatranja. Zbog toga se pod pojmom Srebrenica može smatrati i 13 i pet opština.

Ključno pitanje je, međutim, što se prikrivaju apsolutne vrednosti na osnovu kojih se izvode udeli smrtnosti i ocenjuju njene razmere. Tako se prikazuju samo relativne veličine, uz napomenu: „Nepostojanje podataka o stanovništvu u opasnosti (!) otežava izračunavanje **stvarnih stopa smrtnosti**, tako da smo se morali opredeliti za drugu metodologiju, tj. udele, odnosno razmere smrtnosti.“⁵⁴ Nije jasno koja to „druga metodologija“ može da nadomesti nepostojanje podataka o stanovništvu, sem ako se preračunavanjem „baba i žaba“ ne legalizuje „drugom metodologijom“, pa je moguće obračunati i koliki je udeo mrtvih u skupu lica za koji ne znamo ima li mrtvih⁵⁵. Na osnovu takvih računica se izvode žaključci o karakteru događaja iz jula 1995. godine, što nije ništa drugo do svesna manipulacija. U momentu pisanja ekspertize stručnjaci Tužilaštva ustanovili su da se od svih iskopanih i identifikovanih lica na njihovom spisku nestalih i mrtvih nalazi oko jedne trećine (od kojih je 73 posto vojnika), ali im ni to nije bio dovoljno ubedljiv indikator o netačnim rezultatima koje nude kao rezultate o događajima u vezi sa Srebrenicom. Posebno je pitanje što se ni jednom rečju ne uzima u obzir da su žrtve mogle nastradati pod različitim okolnostima (npr. u borbi, usled nesrećnog slučaja, u međusobnim sukobima, a ne egzekucijom).

⁵⁴ H. Brunborg i dr. Izveštaj od 16. novembra 2005, str. 32.

⁵⁵ Ukupano nestali i mrtvi čine jedan statistički skup (7.661) koji se sastoji iz dva podskupa (5.607 nestalih i 2.054 lica za koje je ustanovljeno da su mrtva). Izračunavanje udela određenog podskupa može se vršiti samo u odnosu na ceo skup, jer je jedino metodološki ispravan način stavljanje u odnos jednog dela prema celokupnosti. Tada se može konstatovati da je udeo mrtvih u ukupnom skupu 26,8 posto, dok 73,2 posto čine lica evidentirana kao nestala. Međutim, to se ekspertima ne čini dovoljno ubedljivo pa „cepaju“ statistički skup i njegove podskupove proglašavaju za samostalne celine sa vrednošću od 100 posto. Sada su ovi skupovi po karakteru svojih elemenata raznovrsni — jedan predstavlja samo mrtve, a drugi samo nestale. Iako je metodološki nedopustivo stavljanje u odnos raznovrsnih statističkih skupova, eksperti to ignorišu i izračunavaju koliki je udeo mrtvih u uslovno rečeno, živima, tj. još uvek nestalim licima. Obračunom „baba i žaba“ dobijaju znatno veće vrednosti (36,6 posto umesto ispravno preračunatih 26,8 posto). Ove veće, neispravno obračunate vrednosti ističu se u prvi plan i na osnovu njih se iznose krajnji zaključci.

Morao je postojati bar nagoveštaj o tim saznanjima, s obzirom da Tužilaštvo raspolaže nizom dokumenata koji govore o gubicima usled borbenih dejstava, kao i gubicima u međusobnim ubistvima i samoubistvima. To bi doprinelo objektivnijem pristupu u sagledavanju višedimenzionalnosti događaja koji se analiziraju.

b) Izmišljanje novih definicija i metoda za iračunavanje podataka o interno raseljenim licima i izbeglicama i određivanje nacionalne pripadnosti

Ponudeni rezultati o interno raseljenim licima i izbeglicama u svim ekspertizama koje se bave ovom peoblematikom posledica su primene definicija koje se praktikuju samo u Demografskom odeljenju Tužilaštva, a nikada u naučno-stručnim istraživanjima.

Rezultati o interno raseljenim licima i izbeglicama dobijaju se primenom „novog metoda“ koji, u stvari, predstavlja prostu računsku operaciju oduzimanja nepouzdanih podataka dobijenih poređenjem opštine stalnog stanovanja iz Popisa 1991. godine i registracije za glasanje 1997/98. godine. Sva „pronađena“ lica koja su, iz bilo kojih razloga, prijavila različitu opštinu stanovanja 1991. i glasanja 1997/98. godine eksperti smatraju prisilnim migrantima. Budući svesni nedostatka ovakvog postupka, ističu da treba imati u vidu da su **definicije interno raseljenih lica i izbeglica statističke, a ne pravne.**⁵⁶ Ne postoji statistička definicija ovih lica. Sva zvanična statistička, kao i naučna i stručna istraživanja u vezi sa ovim licima zasnovana su na prihvatanju kriterijuma Ujedinjenih nacija na osnovu kojih se određuje da li je neko lice izbeglica ili interno raseljena osoba. Tužilaštvo to ignoriše, pa su njihove **definicije zasnovane na merenju promena mesta stanovanja osoba u periodu između 1991. i 1997/98.**⁵⁷ Ovakav pristup jasno pokazuje da eksperti ne znaju suštinsku razliku između statističkih mera i statističkih definicija. Definicije određuju suštinu nekog pojma, a mere su izraz vrednosti neke pojave. Pouzdanost svake statističko-demografske mere u direktnoj je zavisnosti od pouzdanosti i preciznosti definicije kojom se određuju statistički skupovi neopodni za preračunavanje mera i vrednosti pojava koje se analiziraju.

Da razmotrimo i pouzdanost „mera promena stalnog stanovanja“. Spominjali smo već da za registrovanje birača opština prebivališta 1997. nije izričito navedena, već se beleži mesto registrovanja. Eksperti Tužilaštva **pretpostavljaju** da je mesto u kome je neko lice registrovano za glasanje **približna** odrednica mesta stalnog stanovanja. Zbog toga se opština glasanja smatra opštinom prebivališta. Pretpostavke i približne odrednice omogućavaju ekspertima da „biraju“ slučajeve kada će prihvatiti, a kada odbaciti podudarnosti mesta stalnog stanovanja zabeleženog u Popisu stanovništva sa onim koje je navedeno kao mesto registracije za glasanje. Ako se podsetimo da su glasači imali čak četiri mogućnosti za odabir opštine glasanja, ostaje sporno da li se, na primer, razmeštaj stanovništva proistekao zbog uspostavljanja novih administrativnih granica 1997/98. u odnosu na 1991. godinu, smatra preseljavanjem. Drugim rečima, koliko su nove administrativno-teritorijalne granice u svim onim podeljenim opštinama uticale

⁵⁶ E. Tabeau i dr. Sve ekspertize koje se odnose na promene u etničkoj strukturi, interno raseljena lica i izbeglice.

⁵⁷ Ibid.

na „veštačka“ preseljavanja? Da pojasnimo šta to znači. U svim onim opštinama koje su 1991. bile celovite, a u 1997/98. podeljene na više delova sa posebnim nazivima, glasači su se prijavljivali kao da glasaju u novim (drugim) opštinama. Na primer, opština Mostar je bila 1991. prostorno jedinstvena, a 1997/98. je na istom prostoru formirano osam opština. Da li je neko, ko je u 1991. godini živeo u jedinstvenoj opštini, a 1997/87. se prijavio da glasa u novoj opštini (Mostar-Zapad) smatran interno raseljenim licem? Da. I takve „administrativne migrante“ stručnjaci Tužilaštva su tretirali kao interno raseljena lica.

O pojmovnoj i metodološkoj zbrci i nedopustivoj cifarskoj kombinatorici svedoče i nalazi o izbeglicama. Tako su i predratne emigracije u unostranstvo proglašene izbegličkim, jer se „svi birači izvan zemlje **moгу i moraju smatrati izbeglicama**“⁵⁸. Interesantno je i obrazloženje ovakvog stava: „Zbog postojanja populacije koja je privremeno boravila u inostranstvu 1991. godine moglo bi se posumnjati da su procene broja izbeglica koje je dalo Odeljenje za demografiju naduvane tako što su uključeni i birači koji su u vreme popisa stanovništva 1991. godine već boravili u inostranstvu. Ta populacija može se posmatrati kao **predratna emigracija** iz Bosne i Hercegovine koja, prema tome, **nema veze sa sukobima 1992–1995**. Međutim, to je pod znakom pitanja jer se nezavisno od toga kada su ta lica napustila Bosnu, ona nisu vratila do 1998. godine, možda zbog sukoba.“⁵⁹ Ovakva nagađanja nisu u domenu naučne demografije i ne mogu se prihvatiti kao valjani argumenti za osporavanje „naduvavanja“ broja izbeglih lica. Eksperti ne znaju da li su se ta lica vratila ili ne, a još manje da li su imala nameru da se vrate, pa odustali zbog ratnih sukoba. Ono što je moguće ustanoviti jeste da je preko 15 posto lica registrovano Popisom stanovništva 1991. kao radnici na radu u inostranstvu, tj. ekonomski migranti. Takođe je opšte poznato, jer postoji niz naučnih i stručnih studija na tu temu, da je obuhvat ovih građana, u svim popisima sprovedenim na prostorima buvše Jugoslavije, nepotpun, jer je, i pored svih napora koje je uložila statistika, konstatovana njihova podregistracija. **Neprihvatljivo je da se predratni ekonomski migranti proglašavaju izbeglicama**, kao što je nedopustivo da se procena izbeglica vrši na osnovu biračkih spiskova. Birački spiskovi nigde u svetu, a pogotovu u naučnim i stručnim istraživanjima, nisu izvor podataka na osnovu koga se izvode procene izbeglica. To je kuriozitet Demografskog odeljenja Tužilaštva.

Na kraju ćemo pomenuti i „nove metode“ za ustanovljavanje etničke strukture koje se primenjuju samo u Demografskom odeljenju Tužilaštva, a nisu poznate (ili prihvaćene) u naučno-stručnoj literaturi i praksi. Tako „izvorni govornici bosansko/hrvatsko/srpskog jezika odlučuju o nacionalnosti na osnovu njihovog znanja o tradiciji davanja imena u Bosni“⁶⁰, ili se nacionalnost određuje na

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Izveštaji od 31. marta 2003, 7. maja 2003. i 17. januara 2006.

⁶⁰ E. Tabeau, Statistička analiza knjiga mostarske ratne bolnice, Izveštaj od 6. veljače 2006, str. 20. Pitanje je kako se pravi nacionalna razlika za najveći broj imena i prezimena između Srba i Hrvata i zašto se na osnovu albanskih imena i prezimena smatra da se radi o nacionalno deklariranim Bošnjacima.

osnovu učestalosti pojavljivanja nekog imena u Popisu stanovništva 1991. godine i deklaracije o etničkoj pripadnosti koja je uz to ime registrovana⁶¹.

Zaključak

Zbog nedopustivih metodoloških grešaka Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju prezentovane su pristrasne, netačne i u naučno-stručnom smislu neodržive statističko-demografske konstrukcije o razmerama i karakteru događaja koji se analiziraju. Statistički rezultati na kojima se zasnivaju demografske ekspertize Tužilaštva dobijeni su iz metodološki i vremenski nesaglasnih izvora podataka koji ne pokazuju realno demografsko stanje pre, za vreme i posle događaja o kojima se raspravlja. Osim toga, zanemaruju se standardni postupci i metode priznate u naučnoj oblasti statistike i demografije i kreira „jedinствена metodologija“, koja je u suprotnosti sa svim pravilima statističko-demografske struke i nauke. Ova „metodologija“ praktikuje se isključivo u Demografskom odeljenju Tužilaštva i nigde više u naučno-stručnom svetu. Predstavlja primer neuspelog razapinjanja između naučno fundiranih i poznatih metodoloških osnova, na jednoj strani, i službenih obaveza veštaka, na drugoj. Usled takvih okolnosti pribegava se modifikovanju i doterivanju standardnih statističko-demografskih metoda i njihovom prilagođavanju potrebama sopstvenog istraživanja, ili se izmišljaju nova pravila, definicije i metode. Dozvoljeno je i previđanje značajnih skupova stanovništva, poređenje „baba i žaba“, odnosno neuporedivih skupova stanovništva, manipulisanje prostornim okvirima i relativnim statističkim pokazateljima, kao i izvođenje netačnih zaključaka. Takva metodologija jedinstvena je po tome što rezultira „ciljanim“ statističkim nalazima. Kada postane model po kome se rade sve ekspertize, kao što je to slučaj u Demografskom odeljenju Tužilaštva, ne mogu se očekivati stvarni doprinosi u razotkrivanju naučne istine, ali se može uneti zabuna i nametnuti kriva predstava o karakteru i razmerama pojava kojime se bave.

Korišćena literatura [Библиография —Bibliography]

- Helge Brunborg, Henrik Urdal, *Izveštaj o broju nestalih i mrtvih iz Srebrenice*, Ured Tužilaštva MKSJ, 12. februar 2000.
- Helge Brunborg, *Doprinos statističkih analiza istragama međunarodnih krivičnih sudova*, Statistical Journal, Ekonomska komisije Ujedinjenih nacija za Evropu, 18, 2001.
- Helge Brunborg, Henrik Urdal, Torkild Lyngstad, *Obračun genocida: Koliko je ljudi ubijeno u Srebrenici*, Ured Tužilaštva MKSJ, 10. juli 2002
- Helge Brunborg, *Prilog izveštaju o broju nestalih i mrtvih iz Srebrenice*, Oslo, 2003.
- Helge Brunborg, Ewa Tabeau, Arve Hetland, *Izveštaj na osnovu replike Blagojević et al. (odnosi se na Izveštaj o broju nestalih i mrtvih iz Srebrenice)*, Ured Tužilaštva MKSJ, 25. avgust 2004.
- Helge Brunborg, Ewa Tabeau, Arve Hetland, *Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izveštaj i spisak iz 2005*, Tužilaštvo MKSJ, 16. novembar 2005.
- Helge Brunborg, Ewa Tabeau, Arve Hetland, *Lica koja su identifikovana među nestalima i mrtvima iz Srebrenice*, Tužilaštvo MKSJ, 21. novembar 2005.

⁶¹ Ibid.

- Ewa Tabeau, Arve Hetland, *Nestali iz Srebrenice: Izveštaj o napretku u identifikaciji na osnovu DNK koju je provela Međunarodna komisija za nestala lica (MKNL) iz 2007*, Demografsko odeljenje, Tužilaštvo MKSJ, 11. januar 2008.
- Ewa Tabeau, Jakub Bijak, *Promene u etničkom sastavu Bosanskog Šamca i Odžaka, 1991–1997*. Tužilaštvo MKSJ, 9. avgust 2001
- Ewa Tabeau, Marcin Źoltkowski, Jakub Bijak, *Ljudski gubici tokom „opsade“ Sarajeva od 10. septembra 1992. do 10. avgusta 1994*, Tužilaštvo MKSJ, 10. maj 2002.
- Helge Brunborg, Torkild Lyingstad, *Promene u stanovništvu Prijedora od 1991. do 1997*, Tužilaštvo MKSJ, 10. mart 2001.
- Ewa Tabeau, Jakub Bijak, *Promene etničke strukture u opštini Višegrad, 1991. i 1997*, Tužilaštvo MKSJ, 17. avgust 2001.
- Ewa Tabeau, Marcin Źoltkowski, Jakub Bijak, Arve Hetland, *Etnički sastav i raseljena i izbegla lica u 47 opština Bosne i Hercegovine 1991. i 1997*. Odeljenje za demografiju LRT, 4. april 2003.
- Ewa Tabeau, Marcin Źoltkowski, *Etnički sastav i raseljena i izbegla lica iz 37 opština Bosne i Hercegovine, Odeljenje za demografiju LRT, 7. maj 2003*.
- Ewa Tabeau, Marcin Źoltkowski, Jakub Bijak, Arve Hetland, *Etnički sastav, interno raseljena lica i izbeglice iz osam opština Herceg-Bosne od 1991. do 1997*, Odeljenje za demografiju, Tužilaštvo MKSJ, 17 januar 2006.
- Ewa Tabeau, *Osobe ranjene prilikom opsade Mostara: Statistička analiza knjiga mostarske ratne bolnice*, Odeljenje za demografiju, Tužilaštvo MKSJ, 6. veljače 2006.
- Ewa Tabeau i Arve Hetland, *Osobe ubijene u opsadi Mostara: Statistička analiza knjiga mostarske ratne bolnice i mostarskih matičnih knjiga umrlih*, Odeljenje za demografiju, Tužilaštvo MKSJ, 19. sječnja 2006.
- Ewa Tabeau, *Iseljavanje Hrvata i drugih nesrba iz sela Hrtkovci, Vojvodina, 1992. godine*, Odeljenje za demografiju, Tužilaštvo MKSJ, 29. jun 2006.

Svetlana Radovanović

DEMOGRAPHIC EXPERT REPORTS SUBMITTED BY THE OFFICE OF THE PROSECUTOR OF ICTY AS A SPECIFIC MODEL AND METHOD OF TARGETED IMPROVISATION AND MANIPULATION

The wars in the former Yugoslavia gave rise to a number of indictments before the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia [ICTY]. Some of those indictments deal with issues of ethnic cleansing, complicity in genocide, as well as the commission of genocide. They are bolstered by statistical and demographic expert reports and testimony. The probative significance which ICTY attributes to demographic and statistical analyses is reflected in the fact that as far back as 1997 a separate Demographic Unit was set up within the Office of the Prosecutor, whose sole mission was to deal with population issues. According to the, at the time, chief demographer for the Office of the Prosecutor, population issues are important because in the course of war crimes trials numbers are often in dispute, especially in the context of accusations of genocide, ethnic cleansing, the size and composition of populations before and after the conflict, and so forth⁶². All expert reports submitted to the Tribunal under the guise of scientific demographic evidence are prepared by expert personnel on the staff of the Office of the Prosecutor.

⁶² Helge Brunborg, The role of statistical analysis in international court investigations, „Statistical Journal“, UN Economic commission for Europe, 18, 2001, p. 228, 233–237.

Since the author of this article, working as an expert demographer for the defense, had the opportunity to review numerous statistical and demographic analyses which had been presented to the Chamber as probative evidence, she was in a position to note that all those studies had been prepared using the same model or “unified methodology”⁶³ characterized by consistent disregard of standard rules and procedures recognized in the branch of science known as statistics and demography. It should be stressed that this “unified methodology” is practiced only at the Demographic Unit of the Office of the Prosecutor and nowhere else in the world of scholarship. It serves as a textbook example of unsuccessful juggling between scientific methodology used in demography and statistics, on the one hand, and the demographer’s obligation to satisfy official expectations, on the other. Nevertheless, the results of the application of that method have repeatedly been presented to the tribunal as scientifically valid evidence, and in one specific case [Krstic] such evidence played a key role in the verdict establishing genocide⁶⁴.

The “unified methodology,” however, is nothing but an improvised system targeted to reach preordained results by doctoring up and subjectively interpreting statistical evidence. To accomplish that, its practitioners resort to the utilization of methodologically incompatible and qualitatively dubious data sources, where the margin of error may be anywhere from 30% to 100%. They “adapt” standard statistical methods to the requirements of their particular task, they “stretch” the spatial bounds of their research and therefore also the population it is supposed to apply to, and they render statistical and demographic judgments about events which took place during a time period for which there is not a single statistical datum.

In addition, they consider it quite appropriate to violate the basic principle of data pairing by comparing diverse groups [apples and oranges] of population cohorts and by basing calculations on irrelevant statistical indices which are not demographically significant for any population phenomenon. Therefore, the application of “unified methodology” has the following effect. “Statistical” conclusions depend exclusively on the imagination and the requirements of the “statistician.” The result of such “statistics” are inaccurate and biased analyses of demographic phenomena.

In view of the credentials of the demographic experts of the Office of the Prosecutor, we believe that they did have the proper qualifications to be able to distinguish between the correct scientific method, which aims to uncover the facts, from the incorrect and impermissible approach exemplified by their spurious “unified methodology.” However, in disregard of principles of which all professionals in the science of demography are presumed to be aware, and which mark the limits between statistics and demography as scientific disciplines, on the one hand, and statistical manipulation and juggling, on the other, pros-

⁶³ „As far as we know, this report’s approach makes it unique among genocide studies ... The methods applied here, if appropriate, may also be applied in other genocide cases.“ Helge Brunborg, Henrik Urdal, Torkid Hovde Lygstad „The genocide count: how many were killed in Srebrenica“, 10. July 2002, pp. 1. i 13. All the authors were ICTY employees.

⁶⁴ Ibid, pp. 4 and 14. The verdict in the case of Gen. Radislav Krstic, who was sentenced to 45 years of imprisonment by the Trial Chamber, for a variety of offenses, including genocide, relies also on demographic evidence which was submitted to the Chamber by the Demographic Unit of the Office of the Prosecutor. The Trial Chamber concluded that: „... it was proved beyond any reasonable doubt that ... in July of 1995 Bosnian Serb forces, after the fall of Srebrenica, executed several thousand Bosnian Moslem males. The total of those executed is most likely between 7000 and 8000 males.“ (Paragraph 84 and paragraph 427).

ecution experts routinely resort to imaginative combinations and manipulations which violate basic principles of statistics and demography.

This report, focusing on Srebrenica and some other municipalities of Bosnia/Hercegovina, includes illustrations from expert reports prepared by the staff of the ICTY Office of the Prosecutor, many of whom were, or still are, employed by the Tribunal.

Светлана Радованович

ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРОКУРАТУРЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ТРИБУНАЛА ПО БЫВШЕЙ ЮГОСЛАВИИ В КАЧЕСТВЕ СПЕЦИФИЧЕСКОГО ОБРАЗЦА И МЕТОДОЛОГИИ ЦЕЛЕНАПРАВЛЕННОЙ СТАТИСТИЧЕСКОЙ КОНСТРУКЦИИ И МАНИПУЛЯЦИИ

Военные события на пространствах бывшей Югославии стали поводом для предъявления ряда обвинений в Международном трибунале по бывшей Югославии. Некоторые обвинения относятся к вопросам этнических чисток, участия в геноциде, геноцида, а в качестве доказательств прилагались и статистические демографические анализы. О важности статистических демографических анализов говорит то, что еще в 1997 г. учрежден отдельный Демографический отдел при Канцелярии прокурора, который занимается исключительно проектами по населению. По заявлениям в прошлом ведущего демографа в Канцелярии прокурора, проекты по населению имеют важность, потому что на судебных процессах по военным преступлениям часто возникают вопросы о цифрах, особенно в связи с геноцидом, этническими чистками, численностью и составом населения до и после войны⁶⁵. Все экспертизы предложенные Суду в качестве научно обоснованных статистических демографических доказательств были проведены сотрудниками-экспертами, работающими в Канцелярии Прокурора.

Автор данной статьи, в качестве демографического эксперта защиты, имел возможность изучить ряд статистических демографических анализов, использованных в судебных процессах в качестве доказательств и пришел к выводу, что все они были сделаны по одинаковому образцу и «единой методологии»⁶⁶, характеризующейся последовательным игнорированием стандартных процедур и правил, общепризнанных в научных областях статистики и демографии. Подчеркиваем, что «единая методология» практикуется только в Демографическом отделе Прокуратуры и больше нигде в научном мире. Несмотря на то, что она является образцово-показательным примером неуспешной попытки совмещения научно-методологических основ и стандартов, общеизвестных в демографии и статистике, с одной стороны, и служебных обязательств демографов, с другой, результаты появившиеся в результате ее применения представлены Трибуналу в качестве научно обоснован-

⁶⁵ Helge Brunborg, Вклад статистических анализов в исследованиях международных уголовных судов, "Statistical Journal", Экономический комитет ООН по Европе, 18, 2001 г, с. 228, 233–237.

⁶⁶ «Насколько нам известно, данный доклад по своему подходу уникален среди исследований о геноциде. Методы, примененные здесь, могут применяться, если это уместно, и на другие случаи геноцида» Helge Brunborg, Henrik Urdal, Torkid Hovde Lygstad «Расчет геноцида: Сколько людей убито в Сребренице», 10 июля 2002 г, с. 1. i 13. Все авторы работали в Международном трибунале по бывшей Югославии

ных демографических доказательств в ряде случаев, а в одном даже способствовали вынесению приговора в совершенном геноциде⁶⁷.

«Единая методология», однако, не представляет собой ничего кроме сконструированной системы поступков ориентированных на «наведение» на статистические результаты и их субъективное трактование. В данном подходе разрешено использование методологически несовместимых и по качеству спорных источников данных, в которых доли ошибочности присутствуют с 30 до 100 %, «приспособление» стандартных статистических методов потребностям собственных исследований, «растягивание» пространственных рамок исследования, а значит и исследование населения, а также и представление статистических демографических заключений об исследованиях временных отрезков, о которых нет никаких данных. Помимо этого, разрешается нарушать основополагающий принцип сравнимости данных путем сравнения «двух видов» (груши и яблоки) статистических групп и рассчитывать и толковать не имеющие значения статистические показатели, которые не являются демографически значимыми для любого явления в населении. Таким образом, применение «единой методологии» позволяет «статистике» зависеть исключительно от творческой природы и потребностей «статистиков». С такой «статистикой» пришлось к неверным и предвзятым анализам и оценкам объема и характера наблюдаемых демографических явлений.

Принимая во внимание квалификации демографических экспертов Прокуратуры, мы считаем, что они были в состоянии отделить правильный методологический подход, ориентированный на раскрытие научной правды, от неправильного и недопустимого подхода, олицетворенного в «единой методологии». Однако, несмотря на факты, хорошо известные экспертам из области демографии, которые устанавливают границу между статистическо-демографической профессией и наукой, с одной стороны, и статистической манипуляцией и эквилибристикой, с другой, эксперты Прокуратуры, ради выполнения порученных им в доказательном процессе заданий, занимались нежизнеспособной и творческой комбинаторикой и манипуляцией, нарушающей основы статистическо-демографической профессии и науки.

В данной работе мы показываем как это выглядит на практике, приводя примеры из экспертиз о Сребренице и ряде других муниципалитетов в Боснии и Герцеговине, проведенных ведущими экспертами, бывшими или нынешними сотрудниками Демографического отдела Прокуратуры.

⁶⁷ Там же, с. 4 и 14. Вердикт суда в отношении генерала Радислава Крстича, осужденном на тюремное заключение сроком в 45 лет на основании ряда обвинений, в т.ч. в геноциде, упоминает демографические доказательства, представленные в Докладе демографического эксперта Прокуратуры, и Судебная палата пришла к выводу, что «вне всякого разумного сомнения установлено, что... в июле 1995 года войска боснийских сербов, после падения Сребреницы, погубили несколько тысяч мужчин, боснийских мусульман. Общее число убитых, очень вероятно — между 7 и 8 тысяч мужчин (абзац 84 — абзац 427)».